

Förord

Från 70-talet och fram till regeringsskiftet 1994 ökade förståelsen för att det behövs alternativ till den enhetliga kommunala skolan. Föräldrar och elever gavs större makt och möjlighet att välja skola. I och med 1996 års friskoleproposition (1995/96:200) bryts denna trend.

Insikten om friskolorna som pedagogiska nydanare och en resurs i det mångkulturella samhälle som Sverige blivit, är utbredd bland många politiker, också inom socialdemokratin. Men det är inte dessa som har initiativet. Det har i stället de som bekämpar varje inslag av mångfald till förmån för offentligt monopol.

I denna rapport gör Jonas Hellman, redaktör för *Svensk Tidskrift*, en kort resumé över den svenska friskoledebatten i dag och jämför med äldre tiders diskussion.

Trots att utbildning är den avgjort viktigaste resursen för att möta framtidens allt tuffare utmaningar är risken stor att den framgångrika nydaningen av utbildningen som sker genom en mångfald av skolor nu kommer att strypas. Gammal retorik och ideologi går före insikten om framtidens behov. Enhetlighet och monopol hyllas. Mångfald och profilering är styggelser. Vem tjänar i längden på den hållningen?

Stockholm i oktober 1996

Dick Erixon

Projektledare

Innehåll

DET GALNA 70-TALET.....	3
<i>Alla skall bort!</i>	3
<i>Attityden mjuknar</i>	4
PEDAGOGISKA NYDANARE.....	5
<i>På enhetsskolans tid</i>	6
<i>Mot ljusare tider</i>	7
<i>Bort från monopoltänkandet</i>	8
ÅTERTÅGET.....	9
<i>Carlssons klister</i>	10
<i>Ylva tar täten</i>	11
<i>S och mp gör upp</i>	11
<i>Kommunernas dubbla roller</i>	12
<i>Fritt fram för tolkningar</i>	13
<i>Revolt mot Ylva</i>	14
<i>Silfoerstrand tar över</i>	15
<i>Arbetet Nyheterna sjunger med</i>	16
INSKRÄNKTHETENS SEGER.....	17
<i>Gäller lagens ord mot Livets Ord?</i>	18
<i>Naturligt val</i>	18
<i>Möjligen kan judar undantas</i>	19
<i>Ahtisaari protesterar</i>	20
<i>Kommunalt godtycke</i>	20
<i>Rektorerna föll för grupptricket</i>	21
<i>Även borgerliga kommuner</i>	22
<i>Tio knep</i>	23
FÖRÄLDRAR OCH ELEVER FÖRLORAR.....	24
STABIL A SPELREGLER.....	25

Det galna 70-talet

I en nyhetsartikel i Svenska Dagbladet den 27 maj 1970 refereras en riksdagsdebatt där den dåvarande utbildningsministern Ingvar Carlsson deltog. "Om samhället kan erbjuda skolor med likvärdig utbildning som de privata finns det inte längre behov av att stödja dessa skolor", sade Ingvar Carlsson. Att göra detta vore "lika tokigt som att bygga två järnvägar parallellt med varandra", hävdade han.

Ingvar Carlssons uttalande återspeglar den samhällsanda som rådde i Sverige under 1970-talet, och som långt ifrån enbart genomsvrade socialdemokratin. I en omröstning i april 1973 beslutade Stockholms kommunfullmäktige på fullt allvar att helt dra in det kommunala stödet till friskolorna. Som reglerna då var utformade innebar beslutet att även det statliga stödet uteblev. Röstfördelningen i omröstningen var 47-38. Om de borgerliga partiernas företrädare hade hållit samman skulle röstfördelningen ha blivit 44-44. Men ett antal folkpartistiska och centerpartistiska ledamöter valde att antingen avstå eller rösta för socialdemokraternas förslag.

Centerns ungdomsförbund framhöll efteråt i ett uttalande att det faktum att vissa friskolor erbjuder en mer stimulerande arbetsmiljö och bättre undervisning än många kommunala skolor inte kan motivera fortsatta bidrag till de fristående skolorna. "Bibehållandet av de privata skolorna strider mot principen att alla människor skall ha lika möjlighet till utbildning", stod det i uttalandet.

Alla skall bort!

Kommunfullmäktiges beslut innebar att stödet till samtliga friskolor i Stockholm - utom Franska skolan - drogs in. Moderaterna och folkpartiet reserverade sig. Den moderata reservationen gick ut på att stödet till friskolorna borde bibehållas, medan folkpartisterna nöjde sig med att kräva att utöver Franska skolan även Whitlockska samskolan skulle undantas från beslutet.

Socialdemokraterna framhöll inför behandlingen av ärendet att de vid ett senare skede skulle återkomma och "granska" Franska skolan. Detta gjorde de också. 1976 beslöt den socialistiska

majoriteten i Stockholms skoldirektion att även stödet till Franska skolan skulle dras in.

I en nyhetsartikel i Svenska Dagbladet den 30 april 1976 skildras hur tongångarna gick. Eleverna borde ges större möjligheter att studera franska inom det allmänna skolväsendet, tyckte s-gruppen. På så sätt skulle Franska skolan bli överflödig. "Den kontakt med det franska språk- och kulturområdet som denna skola erbjuder, kan då fås på annat håll", stod det i artikeln.

Skolförvaltningen skulle få i uppdrag att lägga fram förslag till försöksverksamhet, där franska och tyska språken skulle förstärkas. Försöksskolorna skulle dock inte få ligga i rektorsområden som hade "en hög genomsnittlig socialgruppsindex", det vill säga där majoriteten av elevernas föräldrar tillhörde "socialgrupperna I och IIA". Lokaliseringen av försöksverksamheten skulle därför "ägnas särskilt stor uppmärksamhet".

Attityden mjuknar

När den folkpartistiska utbildningsministern Birgit Rodhe 1979 tillsatte en kommitté för att utreda villkoren för friskolorna skrev hon i direktiven att reglerna ej fick utformas "så att det finns en risk för att det vid sidan av det allmänna skolväsendet växer upp ett omfattande system av enskilda skolor". I ett särskilt yttrande till kommitténs betänkande framhåller en av de sakkunniga, Frans Carlgren, att Birgit Rodhes önskemål hade blivit mer än väl tillgodosett. Kommittén föreslog bland annat att en övre spärr skulle införas som innebar att inte fler än 0,6-0,7 procent av landets elever skulle kunna beviljas offentligt stöd för att gå i friskolor.

Frans Carlgren skrev i sitt yttrande att spärren var överflödig, "eftersom kommitténs direktiv om att undvika 'ett omfattande system av enskilda skolor' har tillgodosetts av en rad andra och otvivelaktigt mycket effektiva spärregler". En av dessa spärregler var att de fristående skolorna för att vara berättigade till bidrag skulle fylla ett behov som inte tillgodosågs av de kommunala skolorna.

De skulle antingen tillämpa någon särskild pedagogik eller ha en konfessionell arbetsmiljö eller bedriva undervisning på främmande språk. Andra krav som ställdes var att skolorna skulle ha minst 25

elever och ha funnits till i minst tre år. Vidare skulle de klara skolöverstyrelsens kvalitetskontroll.

Ändå innebar många av de förändringar som kommittén föreslog förbättringar ur friskolornas synvinkel. Ett förslag var till exempel att benämningen för skolor med annan huvudman än stat, landsting eller kommun skulle vara just "friskolor". Tidigare hade det förekommit ett flertal olika benämningar, varav "privatskolor" ansågs ha en alltför negativ klang.

Kommitténs förslag resulterade så småningom i en proposition som stöddes av socialdemokraterna, centerpartiet och folkpartiet. I riksdagsdebatten den 8 december 1982 yttrade sig enbart centerpartister, folkpartister och moderater. Larz Johansson (c), Pär Granstedt (c) och Jan-Erik Wikström (fp) argumenterade för förslaget, medan Gunnar Hökmark (m), Allan Åkerlind (m) och Hugo Hegeland (m) argumenterade emot. De moderata riksdagsledamöterna tyckte att propositionen andades en alltför stor misstro mot skolor utanför det offentliga systemet. Enligt moderaterna borde föräldrarna erbjudas bättre möjligheter att välja skola.

Tänkvärd läsning är den sammanställning av remissyttranden som finns längst bak i propositionen. Av denna framgår att: "Flera länskolenämnder, liksom Kommunförbundet, förordar en restriktiv inställning till fristående skolor". Och att: "LO, Elevförbundet, CUF, SSU är klart negativa till dessa skolor överhuvudtaget".

Pedagogiska nydanare

En uppfattning som många fortfarande hyser är att förekomsten av friskolor skulle strida mot idén om att alla barn skall få en god grundutbildning. Viktigt att komma ihåg är att när den obligatoriska folkskolan infördes i Sverige så bedrevs en mycket stor andel av utbildningen i enskild regi. År 1856 undervisades 306 000 barn i kommunala folkskolor, medan 145 000 barn undervisades i hemmet. År 1868, tolv år senare, undervisades 520 000 barn i kommunala folkskolor, medan 99 000 undervisades i hemmet.

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet inrättades ett stort antal friskolor. En stor andel av dessa var så kallade flickskolor – eftersom de statliga läroverken under denna tid bara tog emot

pojkar. För att en flicka skulle bli antagen till ett högre enskilt läroverk var hon ofta tvungen att gå den nybörjarutbildning som var kopplad till läroverket. Alltså bedrevs även en stor andel av den grundläggande utbildningen i enskild regi. Höstterminen 1919 undervisades 27 022 elever i allmänna statliga läroverk, varav endast 1 472 var flickor. Samtidigt undervisades 25 323 elever i statsunderstödda enskilda skolor på motsvarande nivå. Av dessa var inte mindre än 21 778 flickor.

Friskolorna ägnade sig alltså i stor utsträckning åt att täcka den efterfrågan av utbildning för flickor som fanns. Men det fanns även friskolor som syftade till att förverkliga nya pedagogiska idéer. Ett exempel är Beskowska skolan, som införde koncentrationsläsning i läroämnena och tillämpade friare undervisningsformer i syfte att stärka elevernas självsäkerhet. Ett annat exempel är Palmgrenska samskolan, vilken var den första skola i Sverige som tillämpade samskoleidén hela skoltiden ända fram till studentexamen.

Med tiden minskade antalet elever i friskolor. En förklaring till detta var att flickskolorna successivt kommunaliserades. En annan förklaring var att friskolorna tvingades att underkasta sig statliga regler, vilket ökade deras kostnader. År 1959 undervisades över 200 000 elever i statliga eller kommunala skolor över folkskolenivå, medan endast 11 000 elever undervisades av enskilda skolor på motsvarande nivå.

På enhetsskolans tid

1957 års skolberedning var starkt präglad av tanken på att införa en enda enhetsskola. Några ändringar av reglerna för stöd till fristående skolor föreslog den dock inte. Målsmännen bör få sända sina barn till friskolor "i samma ordning som för närvarande och i stort sätt enligt hittills gällande grunder", skrev beredningen.

Däremot ville den att friskolorna i större utsträckning än tidigare skulle tvingas att bedriva sin verksamhet på samma sätt som de kommunala skolorna. "Syftet med den pågående reformen av det svenska skolväsendet är bl a att bättre anpassa skolväsendet till samhällsutvecklingen samt att helst därutöver ge skolan sådan utformning och sådant innehåll, att den främjar en fortsatt samhällsutveckling i önskvärd riktning", fastslog majoriteten.

”Man måste då från det allmännas sida begära, att enskilda skolor inte upprättas, organiseras och drives på ett sådant sätt att de motverkar eller försvårar uppnåendet av de syften som ligger till grund för den pågående reformen av det offentliga skolväsendet.”

Tre ledamöter – Gunnar Helén (fp), Birgitta Sjöqvist (m) och Matts Bergom Larsson (SAF) – skrev ett särskilt yttrande med anledning av beredningens ställningstagande i friskolefrågan. Innebörden av detta var bland annat att kravet på grundskolans organisationsformer ej borde drivas längre än att en fristående högstadieskola skulle tvingas ha tre linjer i årskurs nio – en gymnasieinriktad, en fackskoleinriktad och en praktiskt yrkesinriktad. Beredningens krav var alltför detaljerat på denna punkt, tyckte de.

Trots det särskilda yttrandet framgår det att beredningens socialdemokratiska ledamöter på ett helt annat sätt än partikamraterna på 70-talet måste ha förstått vikten av att det finns fristående skolor.

”Slutligen vill beredningen framhålla, att vilka krav man än ställer på arbetet i en enskild skola, får det inte i författningarna ges en så statisk utformning eller tillämpas så snävt att det i realiteten blir omöjligt att driva en enskild skola. I all synnerhet gäller detta s k reformskolor (friskolor) eller andra skolor där arbetet bedrivs i överensstämmelse med någon genomtänkt och önskvärd uppfostrings- eller pedagogisk idé . . . Det är med hänsyn till den pedagogiska utvecklingen över huvud taget angeläget, att det allmänna visar förståelse för och tillmötesgående mot dem som obundna av en konventionell pedagogisk uppfattning vill leta sig fram på andra vägar för att nå det mål man ställer för en god skola, oavsett om arbetet bedrivs inom eller utom det allmänna skolväsendet.”

Så lät det knappast på 1970-talet.

Mot ljusare tider

Under slutet av 1980-talet försökte en del ledande socialdemokrater öka förståelsen för konkurrens och fristående alternativ. Det började med att Kjell-Olof Feldt förklarade att han inte delade partiets negativa syn på privata daghem. I partistyrelsens utbildningspolitiska rapport till partikongressen 1987 står det inte ett

negativt ord om fristående skolor. "Socialdemokratin är positiv till att fristående skolor med samhällsstöd stimulerar det pedagogiska förnyelsearbetet och därmed mångfalden i skolan", hävdas det. Senare i rapporten avfärdar partistyrelsen en motion från Uppsala arbetarkommun där det krävs att andelen fristående skolor skall förbli starkt begränsad.

I skriften *90-talsprogrammet* förklaras att medborgarna skall ha rätt att "välja mellan olika alternativ" i den offentliga verksamheten. "Valfrihet och mångfald ska inte vara något som tillhandahålles enbart på den marknad där den köpstarke alltid kapar åt sig mest", står det. "Sådana önskningar måste kunna uppfyllas också inom den offentliga sektorn där vi gemensamt kan verka för att resultatet inte blir nya klyftor och ökad segregation, utan tvärtom ett lyft för hela folket." På ett annat ställe i programmet förordas att verksamhets- och finansieringsansvaret "där så är möjligt" skall skiljas åt. "Den som beställer tjänsten skall vara en annan än den som utför den."

Bort från monopoltänkandet

Formuleringarna i *90-talsprogrammet* är emellertid medvetet tvetydiga. Avsnittet efter "Fler alternativ" har rubriken "Håll samman skolan!". I detta kan vi läsa att föräldrarna bör ha en tydlig rätt att byta klass inom skolan "om kemin mellan lärare och elev inte fungerar, eller om eleven inte trivs i sin klass". "Mobbade barn skall ha rätt att byta skola. Den rätten finns redan i dag, men den måste bli tydligare. Likaså anser vi att föräldrarna skall ha större möjligheter att välja mellan olika pedagogiska metoder. Vi vill därför uppmuntra till fler musikklasser, Waldorfklasser, etc, inom den sammanhållna skolans ram."

Men så kommer det: "Däremot anser vi inte att problemet i grundskolan är att man inte får välja skola . . . Alla erfarenheter visar att ett system med fria val mellan olika skolor ökar skillnaderna mellan skolorna och att det bara är i de 'bästa' skolorna som engagemanget ökar". Författarna säger nja till valfrihet.

Socialdemokrater brukar ofta framhålla att det var under Göran Perssons tid som skolminister som rätten att välja skola egentligen infördes. Vad som avses är då inte rätten att på lika villkor välja en friskola, utan den formella rätten att välja en annan kommunal skola än den som kommunen anvisar. Initiativet till beslutet togs

visserligen inte av den socialdemokratiska regeringen. De borgerliga partierna reserverade sig till förmån för ännu mer valfrihet. Men beslutet var ändå ett steg bort från det gamla monopoltänkandet. Att det i dag inte efterlevs av kommunerna är en annan sak. (Enligt skolverket är det bara fem kommuner i landet som regelbundet tillfrågar föräldrarna om vilken skola de vill att deras barn ska gå i.)

Återtåget

Den borgerliga regeringens skolpengsreform ledde till en kraftig ökning av antalet friskolor. Personliga erfarenhet bidrog till att göra många socialdemokrater mer positivt inställda till fristående alternativ. Socialdemokraterna anordnade 1995 en intern konferens om skolpolitik. På konferensen höjde Stockholms borgarråd Tjia Torpe rösten och ställde en retorisk fråga: "Hur kan det komma sig att det har skett så mycket på skolområdet under de senaste borgerliga åren, medan det knappt hände någonting när vi regerade?" Ingen invände mot hennes verklighetsbeskrivning.

När socialdemokraterna gick in i valrörelsen 1994 hade partiet ingen genomtänkt utbildningspolitik. Ingvar Carlsson tog däremot gärna upp skolpengsfrågan i sina valtal. I boken *Idéer som bär*, som utkom 1987, framhöll han att det var skolfrågan som fick honom att bli socialdemokrat. Som ung upplevde han det som förnedrande att tillhöra den grupp elever som tvingades ta emot särskilt stöd för att kunna gå i realskolan.

I valrörelsen blev det många tal på detta tema. "Ända sedan den tiden känner jag en djupt liggande motvilja inför allt, som för in ekonomiska sorteringsmekanismer i skolan och gör barnens utbildning beroende av föräldrainskomst snarare än eget intresse", skrev han i boken *Tillväxt och rättvisa*, som presenterades under valrörelsen. "Skolpengen öppnar omedelbara risker för en sådan ny ekonomisk sortering. Det är, formellt, inte avsikten med den, lika litet som realskolan formellt utestängde arbetarbarn. Men likväl som realskolan rent praktiskt fungerade så, innebär skolpengen, som den nu är konstruerad, att utvecklingen styrs i den riktningen."

Ett vanligt påstående från socialdemokrater i 1994 års valrörelse var att krisen egentligen berodde på att den borgerliga regeringen hade slösat bort pengar på bidrag till privata sjukhus och privata

skolor. "Privatiseringarna har inte haft någon större betydelse för att effektivisera eller förnya", skrev Ingvar Carlsson i *Tillväxt och rättvisa*. "Besluten om fri etableringsrätt för privatskolor och för privatläkare innebär, särskilt i kombination med besluten om 'pengsystem' av olika slag, att privata intressenter getts fri tillgång på skattepengar. Vill någon starta en privat läkarmottagning eller privat skola, är det bara för landsting och kommun att betala, oavsett om mottagningen/skolan behövs eller inte. Om den kommunala budgeten då inte räcker, får man ta fram pengarna genom att dra ner på andra verksamheter."

Carlssons klister

Om Ingvar Carlsson inte hade gått ut så hårt hade det varit oklart var partiet stod i friskolefrågan. Men nu fanns det tydliga vallöften att hänvisa till. I brist på lämpliga socialdemokratiska utbildningspolitiker utsåg Ingvar Carlsson dessutom Carl Tham, tidigare folkpartist, och Ylva Johansson, tidigare vpk:are, till utbildningsministrar. Dessa utnämningar gör det ännu svårare att inte följa vallöfterna. Carl Tham och Ylva Johansson har av naturliga skäl inte samma mandat att själva utforma sin politik som statsråd med en bakgrund inom socialdemokratien.

Carl Thams personliga uppfattning om friskolor är väl känd. Under en frågestund i riksdagen den 18 maj 1995 gjorde han följande uttalande:

"Herr talman! Som jag sade har jag självklart ingen anledning att kritisera just de sverigefinska skolorna. Men jag vill göra en principiell kommentar med anledning av språkbruket. Det är inte oviktigt eftersom språkbruket föder tanken. Den verkligt fria skolan är den offentliga skolan. Den garanterar god utbildning för alla. Det är den verkligt fria skolan. De andra föredrar jag, trots allt språkbruk här, att kalla för privatskolor."

Ylva Johansson är nog mer positivt inställd. Strax efter det att hon tillträdde som skolminister uttalade hon sig att skolpengen inte alls skulle avskaffas, utan bara sänkas från 85 procent till 75 procent av genomsnittskostnaden inom det kommunala skolväsendet. Efter protester från partikolleger i riksdagen dementerade hon uppgiften. Men förslaget att sänka skolpengen till 75 procent återkom, vilket tyder på att hon internt drev denna linje.

Ylva tar täten

I februari 1995 kallade Ylva Johansson till en presskonferens om friskolefrågan. På presskonferensen förklarade hon att det behövdes "långsiktigt stabila spelregler" för friskolorna. Därför avsåg hon att riva upp den borgerliga regeringens skolpengsbeslut. En parlamentarisk friskolekommitté skulle tillsättas för att ta fram nya långsiktiga spelregler. Som en tillfällig åtgärd skulle skolpengen från och med höstterminen 1996 sänkas till 75 procent.

Påståendet att en skolpeng på 75 procent skulle vara mer rimlig än en skolpeng på 85 procent kommer ursprungligen från en utredning som skoldirektören Sven-Åke Johansson genomförde 1992. Enligt Sven-Åke Johansson skulle 80 procent av de då existerande friskolorna kunna klara sig på en 75-procentig skolpeng. De övriga 20 procenten skulle kunna klara sig genom att utöver skolpengen ta ut elevavgifter.

Som framgår baserar sig Sven-Åke Johanssons utredning på 1992 års förhållanden. Sedan dess har antalet fristående grundskolor mer än fyrdubblats. Många nyetablerade friskolor har inte alls lika stora ekonomiska marginaler som de gamla väletablerade. Dessutom förutsätter utredningen att friskolorna skall ha rätt att ta ut avgifter, vilket knappast Ylva Johansson tycker.

Regeringen fick med sig centern på den tillfälliga förändringen. Utöver skolpengen på 75 procent hette det att friskolorna skulle få kompensation för sina faktiska kostnader för moms, hemspråksundervisning med mera. I efterhand har det dock visat sig att kommunerna nästan aldrig betalar ut någon extraersättning. Centerns andre vice ordförande Andreas Carlgren ville gärna framställa det som om centern genom att gå med på den tillfälliga förändringen hade "räddat" friskolorna. Troligen trodde han att socialdemokraterna i friskolekommittén skulle göra upp med centerpartisten Conny Tyrberg om att de tillfälliga reglerna skulle permanentas.

S och mp gör upp

Så blev det inte. Ylva Johanssons ambition att nå en uppgörelse över blockgränserna delades inte av de socialdemokratiska

kommittéledamöterna. Resultatet blev att de socialdemokratiska ledamöterna efter många turer gjorde upp med miljöpartisten Gunnar Goude om att helt avskaffa skolpengen. (Miljöpartiets representant i kommittén var egentligen studenten Erika Andersson från Borås, men riksdagsledamoten Gunnar Goude fick rycka in och ta över när det blev allvar.)

Uppgårelsen innebar bland annat att skolpengen helt skulle avskaffas. Den innebar också att kommunen skulle få rätt att säga nej till en friskola om denna medför "betydande negativa följder" för det kommunala skolväsendet – det vill säga ökar de totala kostnaderna eller lockar till sig för många elever. Ett annat förslag var att kommunerna, i egenskap av konkurrenter, skulle få rätt att uppfölja och utvärdera friskolornas verksamhet.

Centerpartiets Conny Tyrberg, folkpartiets Jan Björklund, kristdemokraternas Inger Davidson och moderaternas Ulf Melin reserverade sig på olika punkter mot förslaget. Samtliga reservanter ville behålla någon form av skolpengssystem.

Kommunernas dubbla roller

Frågan var dock inte avgjord med detta. Ylva Johansson höll fast vid att hon ville ha en bredare uppgörelse. "Jag vill gärna nå en bredare politisk uppgörelse än kommittén", förklarade hon i Svenska Dagbladet den 1 augusti 1995. "Det vore bra att få hållbara regler som ligger fast under längre tid. Därför kommer jag att lyssna på remissopinionen."

Remissvaren pekade som väntat i olika riktningar. Flera tunga remissinstanser var klart negativa till friskolekommitténs förslag. Skolverket gjorde bedömningen att systemet för att bestämma bidragens storlek "leder till ökade administrativa kostnader för stat, kommun och för de fristående skolorna".

"Det svenska systemet innefattar enligt skollagen fristående skolor . . . Från denna fastställda utgångspunkt är det enligt Skolverket principiellt felaktigt att ha en ordning där en fristående skolas verksamhet skall bedömas utifrån eventuella negativa konsekvenser för den kommunala skolan. Ställningstagandet till etablerandet av en fristående skola skall enligt verkets mening enbart göras utifrån den fristående skolans kapacitet att uppfylla de nationella

kompetenskraven. Godkända skolor skall ha rätt till offentlig finansiering.”

Kritik framfördes även från Lärarnas Riksförbund. Förbundet förkastade förslagen att avskaffa skolpengen, att ge kommunerna insynsrett i de fristående skolorna samt att en huvudman (kommunen) skall ha rätt att utvärdera en annan (friskolan).

Konkurrensverket var från början inget remissorgan, men svarade ändå på remissen. Avdelningsrådet Per-Arne Sundbom sammanfattade verkets kritik i en artikel på DN-debatt, vilket väckte stor vrede på utbildningsdepartementet. ”Kommunen har således i detta fall dubbla eller delvis motstridiga roller”, skrev han. ”Friskolorna får ofta ses som konkurrenter till kommunens skolor. Man kan därför inte bortse från risken att kommunen, t ex när kommunens ekonomi försämras eller inte är i balans, gynnar egna skolor framför friskolorna.” Konkurrensverket motsatte sig även formuleringen att ersättning inte skall ges till friskolan om denna medför ”betydande negativa följder” för de kommunala skolorna i kommunen.

Något som gjorde förslaget att kommunerna skall ha rätt att uppfölja och utvärdera friskolornas verksamhet svårare att motivera är att många kommuner bevisligen missköter sitt uppdrag att kontrollera de egna skolorna. Våren 1995 genomförde Skolverket en granskning av hur sex kommuner hade skött sin ”styrning och egenkontroll” av de egna skolorna. Så här skrev verket i sitt pressmeddelande:

”Skolverket har i sin tillsyn av sex kommuner funnit att ingen av dem fullt ut uppfyller statens krav. Ingen har ett sammanhållet system för styrning och egenkontroll av skolan. Stora brister finns när det gäller den kommunala utvärderingen, skolplanerna och den egna tillsynen av att verksamheten följer gällande bestämmelser.”

Fritt fram för tolkningar

Många andra remissinstanser var positiva till friskolekommitténs förslag. Detta gällde till exempel LO, TCO, Lärarförbundet, Elevorganisationen och ett stort antal kommuner. Ylva Johansson kunde tolka remissvaren precis som hon ville. Ändå innehöll den proposition som regeringen presenterade i mars 1995 endast vissa

mindre förändringar i förhållande till förslaget. Bland annat hade man strukit kravet på att friskolorna skulle sätta upp en detaljerad elevprognos som de senare skulle vara tvingade att följa. En förändring till det sämre var att den undre gränsen för hur många elever en friskola får ha hade höjts från 12 till 20.

Centern hade in i det längsta hållit öppet för en uppgörelse med socialdemokraterna i friskolefrågan. I ett uttalande i *Finanstidningen* den 18–20 maj 1996 medgav Andreas Carlgren att centern medvetet hade undvikit att kritisera friskolekommitténs förslag. "Det har varit en medveten tystnad i kritiken från centern sida", sade han. "Vi ville inte göra det svårare att nå en överenskommelse utan vi ville på alla sätt underlätta att komma överens med regeringen." En viktig förklaring till att centern misslyckades med att få med sig socialdemokraterna på att behålla skolpengen var miljöpartiets agerande, hävdade Andreas Carlgren. "Det som gjort frågan så omöjlig är miljöpartiets inställning, när de varit beredda att acceptera vad som helst från regeringen i denna fråga. Det har gjort det svårare för de socialdemokrater som velat göra upp med oss i stället."

När utbildningsutskottet i september 1996 justerade sitt beslut skrev centern under den borgerliga reservationen. Gemensamma borgerliga reservationer har annars varit mycket ovanligt sedan centern inledde sitt samarbete med socialdemokraterna.

Revolten mot Ylva

Remissinstansernas uppfattningar hade sannolikt nästan ingen betydelse alls för det slutgiltiga innehållet i regeringens friskoleproposition. Viktigare var den opinion mot friskolor som plötsligt framträdde inom det socialdemokratiska partiet. Ylva Johansson lyckades inte vinna gehör för sin ståndpunkt. De många turerna satte frågan i fokus, och fick riksdagsmän och kommunalråd att aktivt börja lägga sig i.

Redan Ylva Johanssons uttalande att skolpengen inte skulle avskaffas utan bara sänkas till 75 procent hade väckt misstankar. Friskolekommitténs ordförande, Luleås kommunalråd Ulla Ölvebro (s), körde under hösten 1995 brutalt över skolministern. I ett inlägg i *Norrbottnens-Kuriren* den 10 november 1995 läxade hon även upp

den lokala tidningens ledarredaktion för att denna i en ledare hade kritiserat hennes agerande:

”Om Kurirens ledarsida vill veta mina åsikter om fristående skolor, så kan ni ta en promenad på några hundra meter till stadshuset, så skall jag berätta för er. Då skall ni också få en kopia av betänkandet, så att ni inte behöver basera era utlåtanden på skvaller från Stockholm.”

Hennes uppfattning i sakfrågan framgår ganska tydligt av inlägget:

”Jag tror att de flesta människor tycker att det är korrekt att fristående skolor skall ha likvärdiga villkor som kommunens övriga skolor. De flesta tycker nog också att det är stötande, att fristående skolor drivna som aktiebolag, delar ut skattemedel i form av utdelning till ägarna.”

I en intervju i Dagens Politik den 23 april 1996 hävdade riksdagsledamoten Bengt Silfverstrand (s) att den lagrådsremiss som då hade presenterats, vilken byggde på friskolekommitténs förslag, hade ”enat” socialdemokraterna. ”Vi är nu hundaprocentigt eniga i s-gruppen”, förklarade han. När riksdagsgruppen informerades om innehållet i lagrådsremissen hade inte ens Widar Andersson, ”som tidigare visat sig mycket positiv till friskolor”, talat mot innehållet, hävdade Silfverstrand.

Silfverstrand tar över

Ingvar Carlsson hade i valrörelsen öppnat dörren för kritik av friskolorna. Ylva Johansson orkade därefter inte strama åt tyglarna. Widar Andersson var den ende ledande socialdemokraten som utåt drev en friskolevänlig linje. I ett brev till Svenska Dagbladets ledarsida den 27 april 1996 skrev han:

”Jag anser dessutom att tiden nu är mogen för att befria friskolorna från det alltmer absurda statliga regelverket. I lagrådsremissen föreslås t ex att om skolorna är framgångsrika (och därmed negativa i skolapparatens ögon) så skall kommunen kunna stoppa dem. En kommun är dess medborgare. Skolor där föräldrar vill ha sina barn är självklart bra – det behövs inga silfverstrandare som bedömer pedagogisk kvalitet.”

Widar Anderssons uppfattning vägde emellertid lätt i sammanhanget. 70-talsretoriken var frisläppt, och många äldre

socialdemokratiska riksdagsmän och kommunalråd trivdes som fiskar i vattnet. Äntligen kände de igen sitt parti. Friskolefrågan togs alltmer över av Bengt Silfverstrand, socialdemokraternas andreman i utbildningsutskottet. Silfverstrand har i ett flertal uttalanden och artiklar under de senaste åren klargjort vilka föreställningar han har om friskolor:

”Några Guds skolor där pastorn styr skall vi inte ha i Sverige.”
(Uttalande i Expressen den 5 juni 1994.)

”Det måste rensas ordentligt i den här djungeln av friskolor.”
(Uttalande i Expressen den 5 juni 1994.)

”Och vem tycker att nazister, ’demonjägare’ och andra extremister skall få bedriva skolverksamhet med skattemedel i Sverige?” (Brev till Svenska Dagbladets ledarsida den 9 juni 1994.)

”Jag tycker att vi ska ha friskolor. Men i princip tycker jag enbart att vi skall ha friskolor som ger en alternativ pedagogik.” (Uttalande i Dagens Politik 23 april 1996.)

”Det behövs verkligen en uppstramning vad gäller fundamentalistiska och extremt religiösa varianter inom friskoleområdet.” (Brev till Svenska Dagbladets ledarsida den 27 april 1996.)

Arbetet Nyheterna sjunger med

Bengt Silfverstrand fick stöd för sin linje, bland annat av Arbetet Nyheternas ledarredaktion. I åtskilliga ledare under de senaste åren har tidningen deklarerat sin negativa syn på friskolor. Så här löd till exempel kommentaren när friskolekommittén presenterade sitt förslag:

”Efter ett års funderande har alltså socialdemokraterna kommit fram till att det inte går att komma överens med något borgerligt parti om en avveckling av det system som dessa partier varit med om att införa. Ett inte särskilt överraskande resultat. Nåväl – nu verkar ett avskaffande vara på väg. Bättre sent än aldrig.” (10 oktober 1995.) I samma ledare hävdas att skolpengssystemet lett till ett ”veritabelt guldregn” över friskolorna.

Den 21 november 1995 återkom Arbetet Nyheterna till frågan med följande kommentar:

”Detta behöver inte leda till att antalet friskolor minskar, men kan i och för sig göra det. Skulle det i så fall vara en katastrof? Knappast.

Det grundläggande målet måste vara att barn i skolan ska få träffa så många barn som möjligt från andra samhällsklasser, från andra religioner, från andra etniska grupper. En uppdelning i kategoriskolor är, övergripande sett, ingen bra lösning.”

Och när Per-Arne Sundbom, avdelningsråd på Konkurrensverket, i en artikel på DN-debatt hade kritiserat friskolekommitténs förslag, skrev Arbetet Nyheterna så här:

”Vad gäller grundskolan, så skiljer sig den ’marknaden’ emellertid markant från falukorvs-, makaroni- eller T-tröjemarknaden, eftersom samhället genom kommunerna tagit på sig uppgiften att se till att alla barn får en god – och kostnadseffektiv – utbildning . . . Det huvudsakliga ansvaret för grundskolan skall ligga på kommunerna, och resurser ska tilldelas efter barnens behov. Det har inte Konkurrensverket med att göra.” (15/2 -96)

Längst gick dock Arbetet Nyheterna den 25 april 1995, då tidningen framförde uppfattningen att friskolor helst inte alls bör finnas:

”Det bästa vore naturligtvis om de alternativa pedagogiker vissa friskolor erbjuder rymdes inom den kommunala verksamheten. Nu är det inte så – då skall bidragen till friskolorna utbetalas ytterst restriktivt.”

Inskränkthetens seger

I ett uttalande i Dagens Politik den 23 april 1996 förklarar Bengt Silfverstrand att det var vetskapen om att ”dagens regler gör det möjligt för en grupp nazister att bygga upp en skola”, som väckte hans engagemang. Att det i praktiken inte finns någon nazistisk friskola har inte hindrat hans framfart.

Även skolminister Ylva Johansson hyser stark rädsla för ”extremistiskolor”. I ett brev till Svenska Dagbladets ledarsida den 28 juni 1995 förklarar hon att hon är ”allvarligt oroad av den kritik om ensidighet och bristande respekt för grundläggande demokratiska värden som nu riktas mot vissa (ett fåtal) av de konfessionella skolorna”. ”Jag har i dag inte underlag att bedöma om det finns fog för kritiken”, fortsätter hon. ”Men jag känner oro och vill se över de rådande reglerna.”

”Islamiska skolor kan komma att stoppas, eftersom att de bidrar till social segregation”, sade Ylva Johansson i ett uttalande i Ekot den 13 maj 1996. Hennes medarbetare Kent Waltersson medgav i en intervju i Livets Ords tidning Magazinet hösten 1995 att regeringen försökte finna en väg att ”komma åt” de konfessionella skolorna.

Gäller lagens ord mot Livets Ord?

Sveriges förtroendevalda har skrivit under en lång rad internationella konventioner som garanterar föräldrarna rätt att välja skola åt sina barn – även konfessionella skolor. De skolor som blivit mest utsatta för rykten och anklagelser är – förstås – Livets Ords skolor. ”Jag skall gärna ge exempel på vad Trosrörelsens fundamentalistiska skolor, som till exempelvis Livets Ord, sysslar med”, förklarade Bengt Silfverstrand i tidningen Dagen den 31 oktober 1995. ”Det handlar bland annat om andeutdrivning och så kallad ’mind control’.”

Ingen annan grundskola i Sverige har granskats så väl av myndigheterna som Livets Ords kristna skola i Uppsala. Trots alla granskningar har dock Skolverket endast funnit anledning att rikta kritik på två punkter. Den ena gällde att skolan för några år sedan tog ut för höga elevavgifter, den andra att lärarnas barn hade förtur vid intagningen till skolan. På båda dessa punkter har skolledningen följt Skolverkets uppmaningar och ändrat reglerna.

Naturligt val

När svenska familjer flyttar till ett avlägset land är det vanligt att föräldrarna väljer att sätta barnen i en svensk eller internationell skola. Skälet till valet är – åtminstone inte enbart – att föräldrarna är snobbiga, utan att de vill förstå sig på skolans regler och skolans personal. Den indiska eller kinesiska skolbyråkratin ter sig för många svenskar skrämmande.

Samma känslor hyser många invandrare som kommer till Sverige om den svenska skolbyråkratin. De föredrar att sätta sina barn i en skola där lärarna talar deras eget språk och förstår deras egen kultur. Vad det handlar om är inte segregering, utan ett frivilligt val för att finna en smärfri väg in i det svenska samhället.

Möjligen kan judar undantas

I sin bok *Staten och nykomlingarna* återger Thomas Gür utdrag ur riksdagsdebatter som på 60-talet fördes om den judiska Hillelskolan. År 1963 behandlade första kammaren två motioner där det föreslogs att Hillelskolan skulle beviljas statsbidrag. En av de ledamöter som argumenterade emot var folkpartisten Ingrid Segerstedt Wiberg:

”Jag är alldeles övertygad om att föräldrarna till de barn det här gäller vill barnens bästa. Men dessa föräldrar som kommit hit som flyktingar eller från koncentrationsläger, har en sådan erfarenhet att de inte kan bedöma förhållandena i ett lugnt samhälle. Man kan inte begära att de skall tro att vi vill ta emot barnen med vänlighet. De har inte någon erfarenhet av det lugna svenska samhället utan av en helt annan värld. Om man plockar ut deras barn och låter dem gå i en speciell skola, växer inte barnen samman med de svenska barnen.”

En annan motståndare var socialdemokraten Emil Näsström, som förde utskottsmajoritetens talan:

”Som alla kammarledamöter vet har vi inte bara judar som gäster och främlingar i vårt land. Vi har en stor mängd finnar, tyskar, belgare, holländare o s v . . . Säger man A, så misstänker jag att man också får säga B. Frågan är: Skall vi ha finska skolor, italienska skolor, skolor för polacker, ungrare, tyskar, belgare, holländare och många fler?”

Resultatet blev att riksdagen beviljade statsstöd till Hillelskolan, men endast som ett undantag. Eftersom Hillelskolan är judisk ansågs stödet motiverat av ”mentalhygieniska skäl”, som den dåvarande ecklistiastikministern Ragnar Edenman uttryckte sig. (Man tyckte helt enkelt att det kändes pinsamt att neka skolan stöd, med tanke på judarnas bakgrund och historia.)

1964 års utlands- och internatskoleutredning poängterar att statsbidrag inte bör utgå till konfessionella skolor, men utpekar Hillelskolan som ett undantag:

”En stor del av eleverna är barn till föräldrar som kommit till Sverige efter andra världskriget under sådana förhållanden, att sambandet med deras tidigare miljö radikalt brutits, och som därför måste anses ha ett särskilt påtagligt behov av egna kulturella institutioner här.”

Utredningens förslag resulterade fem år senare i en proposition. Om den kammardebatt som fördes med anledning av propositionen skriver Thomas Gür att skillnaden mellan dem som var för och dem som var emot statsstöd till Hillelskolan inte var särskilt stor.

”Samtliga av de bortåt 30 riksdagsledamöter som uttalade sig i kammaren eller antecknade i protokollet att de instämde med vad en annan kollega anfört, var, så när som på ett undantag, överens om det eftersträvansvärda i grundtanken att de judiska barnen gick i den svenska enhetsskolan. Den majoritet av talare som yrkade för statsstöd betonade i stället det undantagsmässiga i detta förfarande.”

Ahtisaari protesterar

I takt med att invandringen och internationaliseringen ökat har gränsen för vad som anses kulturellt avvikande tänjts ut. Få etablerade politiker motsätter sig i dag förekomsten av judiska, estniska, finska, franska eller katolska skolor. När den dåvarande statsministern Ingvar Carlsson i november 1995 träffade Finlands president Marti Ahtisaari kände han behov av att garantera att de sverigefinska skolorna inte skulle hotas av regeringens friskoleproposition. ”Han har lovat att noga följa utvecklingen”, svarade Marti Ahtisaari när han fick frågan om huruvida Ingvar Carlsson hade lovat att de sverigefinska skolorna skall få finnas kvar.

Numera är det i stället mot de frikyrkliga, arabiska och muslimska skolorna som kritikerna riktar in sig. Argumenten är dock desamma som tidigare. Så här svarade Kent Waltersson, sakkunnig hos Ylva Johansson, när han av Livets Ords tidning Magazinet fick frågan om det inte är odemokratiskt att försöka få bort vissa skolor:

”Nej, det är inte odemokratiskt att inte vissa skolor får finnas, inte om man har fattat ett demokratiskt beslut.” (Kent Waltersson i Magazinet hösten 1995.)

Kommunalt godtycke

På kommunal nivå är toleransen för avvikelser ofta ännu mindre. En person som ofta citerats i friskoledebatten är Ulf Olsson, socialdemokratiskt kommunalråd i Borås. ”Sverigefinska skolan och Livets Ords skola finns ingen anledning att stödja”, sade han i ett

uttalande i Borås Tidning den 29 april 1995. "Vår grundinställning är att inga skolor som drivs på politisk eller religiös grund ska få kommunalt stöd."

En av förändringarna i regeringens friskoleproposition är just att kommunerna skall ges större möjligheter att styra utvecklingen inom friskoleområdet. Det dröjde heller inte länge efter det att propositionen hade presenterats som sverigefinska skolan i Borås gick ut och deklarerade att den skulle bli tvungen att lägga ner sin verksamhet nästa termin. "Kommunalrådet Ulf Olsson har spottat oss rakt i ansiktet", sade Tony Mahlanen, ordförande i den stiftelse som står bakom skolan, i Borås Tidning den 19 juni 1996. "Kommunens sätt att behandla oss ligger bakom den svåra situationen", tillägger Raija Luomala, lärare och vice ordförande i stiftelsen.

Nedläggningsbeskedet kom redan innan förslagen i friskolepropositionen trätt i kraft. Men sverigefinska skolans företrädare anser att det ändå finns ett samband. Vem vågar sätta sina barn i en skola när mycket tyder på att kommunen inom en snar framtid kommer att dra in sitt stöd?

I artikeln får Ulf Olsson frågan om han är nöjd med beskedet att sverigefinska skolan tvingas lägga ner. "Nöjd och nöjd", svarade han. "Jag vill inte använda det uttrycket, men i grund och botten är det bra. För mig handlar det om att bedriva undervisning i samhällets skolor för att undvika segregation." "Många skolor verkar segregera", tillade han. "Sverigefinska skolan är en sådan."

Rektorerna föll för grupptricket

Ulf Olsson är knappast ensam om att på kommunal nivå bedriva kamp mot avvikelser. Hösten 1995 samlades skolledarna i Uppsala län på en konferens på Åland. En av programpunkterna var att en barnläkare skulle tala om ungdomsvåld. Enligt uppgift kom barnläkaren in på ämnet "destruktiva sekter". Efter föredraget föreslog en av rektorerna att de närvarande skulle författa ett gemensamt upprop till Skolverket. Majoriteten av de närvarande enade sig bland annat om följande formulering:

"Vi skolledare i Uppsala län är allvarligt oroade över det inflytande som sk nyreligiösa sekter, t ex Livets Ord och Nytt Liv, skaffat sig och skaffar sig över barn och ungdom. Enligt våra

erfarenheter kan de destruktiva sekternas falska pedagogiska verksamhet inte anses vara förenlig med läroplanens mål. Vi hemställer därför att Skolverket snarast inleder en förnyad granskning av de friskolor i Uppsala län vilka med statliga medel bedrivs i dessa sekters regi.”

65 skolledare skrev under, endast några stycken avstod. Det är oklart om ens någon av de 65 skolledarna hade besökt någon av de utpekade skolorna. Klart är i varje fall att Skolverket under våren 1996 genomförde en förnyad granskning av Livets Ords kristna gymnasium i Uppsala, och inte heller då fann något att anmärka på.

Även borgerliga kommuner

Rädsla för avvikelser är en anledning till att många kommunpolitiker bekämpar fristående skolor. En annan anledning är att friskolorna är konkurrenter till de egna kommunala skolorna. När de egna skolorna är hotade väger de ideologiska principer som politikerna annars brukar bekänna sig till lätt. De förtroendevalda intar en partsroll i stället för rollen som en opartisk domare. Så här förklarar till exempel moderaten Christian Öhlin varför Salems kommun i ett remissvar avstyrkt etableringen av en fristående gymnasieskola i grannkommunen Botkyrka:

”Jag tror mig kunna tala för den borgerliga majoriteten och säga att vi i princip är för att friskolor startas. Men eftersom de borgerliga partierna har ansvar för kommunens styre måste även rent kommunala faktorer vägas in i ett svar. Det har Barn- och utbildningsnämnden gjort i sitt avslag. Bakgrunden är att Salems kommun just har startat en gymnasieskola i kommunen, en mycket stor och viktig satsning, med tyngdpunkt på två utbildningsprogram, natur och samhällsvetenskap.” (Brev till Svenska Dagbladets ledarsida den 10 maj 1996.)

Ofta tar kommunpolitiker till avvikelser och segregation som argument, när de av konkurrensskäl vill bekämpa fristående skolor. I en skrivelse som opolitiska tjänstemän i Botkyrka kommun författade för något år sedan förs till exempel ett långt resonemang om vilka negativa effekter ”segregeringen” håller på att få för kommunen:

”Som ett exempel på konsekvenser av segregationen för kommunen kan nämnas situationen i norra Botkyrka. De skolor som

finns i det aktuella området får i takt med utflyttning av svenska familjer en allt större andel elever med utländsk bakgrund, vilket i sin tur leder till en ytterligare utflyttning av elever när barnen närmar sig skolåldern. Genom inrättande av friskolor har segregationen ökat ytterligare samtidigt som kommunens egna skolors lokalutnyttjande sjunker.”

Påståendet att etableringen av friskolor har lett till ökad segregering tar tjänstemännen bara för givet, utan att utreda hur det faktiskt förhåller sig. Enligt Per Svangren, rektor för Botkyrka fria, är andelen elever med utländsk bakgrund i hans skola lika stor som andelen i de närliggande kommunala skolorna.

Tio knep

I Kommunaktuellt (nr 30/94) presenterar Kärsti Hultman från Täby en lista över knep som kommuner kan använda sig av – och använder sig av – för att bekämpa friskolor:

1. Tala om för den kommunala skolpersonalen att den planerade friskolan hotar deras jobb. De som planerar att starta en friskola blir utfrysade av en del kolleger. Det är effektivt.
2. Låt en protestlista cirkulera bland personalen. Nästan alla skriver på för att slippa anses osolidariska och få problem.
3. Om det gäller avknoppare, låt kommunens skolchef skrämja dem genom att inkalla dem till förhör om friskolans olämpliga planer.
4. Rektor och skolchef kan i brev till berörda föräldrar skriva att de är positiva i princip, men att den aktuella friskolan medför problem och minskade resurser för den kommunala skolan. Resultatet blir en namninsamling från Hem och Skola mot friskolan.
5. Oroa föräldrar och personal då och då med friskolan så att de fortsätter prata om saken. Rykten kan ingen friskola bemöta.
6. Låt erfaren skolfolk skrämja intresserade föräldrar med att nya friskolor får små resurser. Att driva en kommunal skola med 100 procent anslag är svårt, att driva en friskola med 85 procent av den kommunala skolkostnaden borde inte gå.
7. Om friskolan envisas, byt strategi! Utlova att kommunen ska hyra ut lokal mm till friskolan. Förhala sedan avtalsskrivandet så att friskolan inte hinner starta första året. Det skapar osäkerhet hos föräldrarna, anmälda barn och anställda.
8. Om friskolan mot förmodan ändå står på sig, erbjud den då en omöjlig skolokal på en plats som föräldrarna ogillar.

9. Satsa lite extra skattepengar på de kommunala skolor som ligger nära friskolan så att de kan skapa små mysiga klasser. (Så snart friskolan stoppas kan klasserna göras normala igen.)
10. Skulle friskolan mot förmodan fortfarande envisas kan kommunen börja om processen på nytt från punkt 1."

Kärsti Hultman tar förstås ut svängarna i sin beskrivning, men tyvärr är hennes lista inte enbart påhitt. Framför allt i kommuner där lärare på den stora kommunala gymnasieskolan försökt "knoppa av" och starta en egen gymnasieskola har många av metoderna tillämpats.

Föräldrar och elever förlorar

Från 70-talet och fram till regeringsskiftet 1994 ökade förståelsen för att det behövs alternativ till de enhetliga kommunala skolorna. Regelverken utformades i syfte att ge föräldrar och elever större möjligheter att välja. I och med 1996 års friskoleproposition bryts denna trend. Många socialdemokratiska politiker – både på riks- och kommunnivå – har fortfarande positiva erfarenheter av fristående skolor. Men det är inte denna gruppering som har initiativet, och det regelverk som nu introduceras uppmuntrar kommunpolitikerna att agera som företrädare för de kommunala skolorna snarare än som företrädare för elever och föräldrar.

Bara aviseringen av förslaget har lett till att många kommunpolitiker börjat inta en kärvare attityd gentemot friskolor. I augusti 1996, bara någon vecka innan skolstarten, beslutade till exempel vänstermajoriteten i Smedjebackens kommunstyrelse att inte ge Backby friskola en planerad kommunal garanti på 135 000 kronor. Resultatet av beslutet höll på att bli att skolan inte kunde starta efter sommarlovet, och att eleverna plötsligt skulle slussas över till kommunala skolor i stället. Som tur var gick näringslivet på orten in och hjälpte skolan med de nödvändiga garantierna.

Insikten om att det behövs frihet och konkurrens för att få utveckling är plötsligt som bortblåst. Inte ens Ylva Johansson, som tillhör den mer friskolevänliga falangen inom regeringen, tycks riktigt förstå. I decembernumret 1995 av tidningen Metallarbetaren berättas till exempel om Volvo Excavators fristående gymnasieutbildning i Eslöv. Företaget tyckte inte att den kommunala

Bergaskolans industriutbildning räckte till. Programmet hade låg status och få förstahandssökande. Alltså inrättade Volvo Excavator ett eget industriprogram, och för att göra detta mer attraktivt lockas eleverna med sommarjobb, betalt körkort, studieresa utomlands och stor chans till anställning.

Inför läsåret 1995/96 hade Volvo Excavators industriutbildning 34 förstahandssökande till 18 platser. Den kommunala gymnasieskolans industriprogram hade endast fyra förstahandssökande. När Metallarbetarens reporter upplyser skolministern om förhållandena faller hon följande kommentar:

”Jag kände inte till att det är så. Det är inte bra med konkurrerande utbildningar. Det är inte juste mot de elever som går på det vanliga industriprogrammet.”

Stabila spelregler

Fel problemformulering leder ofta till fel slutsats. För närvarande är socialdemokraternas problemformulering i friskolefrågan att olikheter skall bekämpas. Detta leder till en friskolefientlig politik.

För att det skall finnas ett rikt utbud av friskolor som befruktar det offentliga utbildningssystemet med idéer krävs långsiktigt stabila spelregler. Men det räcker inte att det finns en bred politisk majoritet för spelreglerna. Dessa måste också vara utformade så att de ger friskolorna hyfsade villkor, och så att de i praktiken är långsiktigt förutsägbara. Det ger knappast stabilitet när kommunpolitikerna från år till år har rätt att ändra anslagen. Inte heller när tillståndet kan dras in om en friskola plötsligt får för många elever.

Det kommer att krävas en omfattande intern opinionsbildning för att socialdemokraterna inom de närmaste åren skall bli ett parti som agerar anständigt mot fristående skolor. Det räcker inte att Göran Persson och Ylva Johansson med ord bekänner sig till mångfald. Lokala partipampar gör inte som partiets företrädare på riksnivå säger, de gör som företrädarna på riksnivå gör. Så länge Göran Persson låter en sådan som Bengt Silfverstrand hållas är det ingen som tar vad han själv säger i friskolefrågan på allvar.

***